

شاخص‌های عینی برای ساخت رفاقتی سازنده

دوست تراز در هندسه تربیت اسلامی

ریحانه عامل نیکار رفاقت در هندسه تربیت اسلامی، متغیری ساده و حاشیه‌ای در زیست نوجوان نیست؛ بلکه یک معماری بنیادین و سرنوشت‌ساز برای جان، اندیشه و عاقبت انسان به شمار می‌رود. انسان بر پایه سرشت اجتماعی خویش ناگزیر از پیوند با همنوعان است و با خروج تدریجی از دایره امن خانواده به ساخت‌های مدرسه و جامعه، گروه همسالان نقشی بی‌بدیل در شکل‌دهی به نظام ارزشی، تصمیم‌ها و رفتارهای او ایفا می‌کنند. در آموزه‌های ناب‌نبوی آمده است: «الْمَرْءُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ، فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يَخَالِلُ»؛ انسان بر مدار و مرام دوست صمیمی خود می‌زید؛ از این روگزینش همراه، در حقیقت هم‌پیمانی در عقیده و سبک زندگی است. واژه پرمعنای «خلیل» نشان می‌دهد رفاقت در تاروپود و عمیق‌ترین خلل و فرج روح نفوذ کرده و به عاملی برای دگرگونی پنهان و تدریجی در سلیقه‌ها، تکه کلام‌ها و باورها بدل می‌شود. در این ارتباط با کارشناس دینی حجت‌الاسلام والمسلمین محمدباقر مشکاتی؛ پژوهشگر و محقق به گفت‌وگو پرداختیم که مشروح آن در ادامه آمده است.

■ شاخص دوست ایمانی در میدان عمل

دوست خوب کسی است که پیوندش با اصول انسانی و دینی برقرار باشد، نه آن‌که گناه و بی‌بندوباری برایش هنجار شده باشد. قرآن کریم می‌فرماید: «با کسانی که پروردگارشان را صبح و شام می‌خوانند و خشوندی او را می‌جویند، شکیبایی بپوز و دیدگانت را از آنان برمگردان که خواهی زیور زندگی دنیا را بجویی...». (سوره کهف، آیه ۲۸) رفیق شایسته کسی است که اولادین‌داری و شرم در منش او دیده شود؛ وقت اذان، اقامه نماز را کسر شأن یا عقب‌ماندگی نداند و گناه و هنجارشکنی را علامت بزرگ شدن یا روشنفکری تلقی نکند. دوماً حریم‌داری در کلام و نگاه؛ از شوخی‌های رکیک و بی‌شرمانه برای جلب توجه و خنداندن دیگران

بارور کردن تفکر انتقادی، درونی‌سازی معیارهای تمییز و تحویل قطب‌نمای اخلاقی به دست او است تا بتواند در حیاط مدرسه، دانشگاه و فضای مجازی، خودارزیایی کند و از خودبپرسد: «آیا من شبیه همان رفیقی می‌شوم که برگزیده‌ام و آیا فردا از این هم‌زنگی خرسند خواهم بود؟» چون باید دقت کرد بزرگ‌ترین نقطه ضعف نوجوانان در گروه همسالان، باج دادن رفتاری برای بدست آوردن تأیید دیگران است؛ حاضرند الفاظ زشت به زبان بیاورند، سیگار یا ویپ امتحان کنند یا قوانین خانه را زیر پا بگذارند تا مبادا «بی‌عرضه» یا «تنها» بمانند. والدین باید به فرزند بیاورند که عزت نفس یعنی ارزش شخصی تو وابسته به تأیید چند همکلاسی خطی نیست و پذیرفته شدن به قیمت زیر پا گذاشتن اصول، یک باخت تمام‌عیار است.

■ سنجه‌های سه‌گانه آزمون وفاداری

امام صادق(ع) در کتاب الخصال تأکید دارند تا پیش از آزمودن در سه موقعیت، کسی را دوست حقیقی بدان: «خشم، مال و سفر». در تحلیل این سه مورد باید گفت: آزمون طغیان خشم؛ در بزنگاه اختلاف نظر و دلخوری‌ها، آیا دوست مرز حق و انصاف را نگه می‌دارد؟ یا اسرار نهان را فاش کرده، تهمت می‌زند و لب به فحاشی می‌گشاید؟ آزمون درهم و دینار؛ در ده‌بیستان‌های مالی روزمره، دنگ غذا و وسایل امانتی مدرسه، آیا فردی منصف، باگذشت و دست‌ودلباز است یا حسابدگری تمامیت‌خواه و حریص؟ آزمون سفر و اردوهای گروهی؛ اردوهای دانش‌آموزی نماد واقعی زندگی مشترک‌اند؛ آنجاست که روحیه تعاون، ایثار و انجام وظایف گروهی در برابر خودخواهی و توقعات یک‌طرفه محک می‌خورد. تا پیش از قبولی در این سنجه‌ها، نباید به افراد برچسب «محرم اسرار» زد.

«سرایت اخلاق و منش» را تبیین می‌کند. دانش‌آموزی که هم‌نیمکتی‌های درسخوان، پرسشگر، کتابخوان و اهل مطالعه دارد، به‌طور طبیعی از تنبلی و اتلاف وقت فاصله می‌گیرد و انرژی یادگیری پیدا می‌کند. هم‌نشینی با فردی که حرمت معلم، کادر مدرسه و والدین را نگه می‌دارد، فرزند را در حصار امن ادب صیانت می‌کند؛ بر عکس، نشست و برخاست با افراد هنجارشکن و بی‌ادب، قبح بی‌حرمتی به بزرگ‌ترها را در چشم نوجوان می‌شکند و ادعای «همراهی با پدران و ماندن در سلامت»؛ ادعایی بی‌اساس است. مرزبندی فکری و اجتناب فیزیکی از محیط‌های ناسالم، شرط اصلی حفظ تعادل روانی و سلامت اندیشه است.

■ گاهی تنهایی شرافتمندانه‌تر است

رسالت بنیادین والدین و مربیان، حبس کردن فرزند نیست؛ بلکه

همکلاسی خود را دستمایه استهزا و تمسخر جمعی نمی‌کند؛ بلکه پنهانی و دلسوزانه تذکر می‌دهد: «در فلان رفتار ت جدید نظر کن، مراقب باش». در این مدل گفت‌وگو که از حسادت پاک است به هم‌افزایی در موفقیت خواهیم رسید. دوست خیرخواه از نمره بهتر، پیشرفت تحصیلی یا پیروزی ورزشی دوستش حقیقتاً خوشحال می‌شود و پله صعود او است؛ متقابلاً فرزند نیز یاد می‌گیرد نقد سازنده را تحفه‌ای گرانبها بداند و تملق دروغین را از خیرخواهی بازشناسد.

■ شاخص‌های دوست بافکر

امیرالمؤمنین می‌فرمایند: «با اهل خیر و نیکی همراه باش تا از آنان گردی، و از اهل شر و بدی فاصله بگیری تا از آنان جدا شوی». (نهج البلاغه، نامه ۳۱) کلام حضرت امیر(ع) قاعده‌روان‌شناختی

اکیدا پرهیز دارد؛ زیانش به دشنام آلوده نیست و عفاف را پاس می‌دارد. سوماً سنجه اصالت درونی؛ والدین به فرزند می‌آموزند که عیار افراد به باطن، حیا و تقوای آنان است، نه مارک لباس، مدل تلفن همراه یا ادعاهای پرطمطراق همراه با بی‌بندوباری.

■ شاخص‌های دوست خیرخواه

در مورد شاخص‌های دوست خیرخواه می‌توان به حدیثی از امام صادق(ع) استناد کرد که فرمودند: «أَحَبُّ إِخْوَانِي إِلَيَّ مَنْ أَهْدَى إِلَيَّ عُيُوبِي» (الکافی، ج ۲) محبوب‌ترین برادران نزد من کسی است که عیب‌هایم را به من هدیه دهد. فلسفه تعبیر هدیه در این حدیث را می‌توان این گونه تحلیل کرد؛ هدیه را در خلوت، با مهربانی، اکرام و احترام پیشکش می‌کنند، نه با داد و فریاد، منت‌گذاری و تحقیر در جمع بلکه با حفظ آبرو در میان همسالان. رفیق حقیقی لغزش

رفاقت؛ معماری سرنوشت از منظر تربیت اسلامی

رفیق؛ تکیه‌گاه کمال یا نردبان سقوط؟

مجهز کردن فرزند به معیار تشخیص به مثابه قطب‌نمای اخلاقی است. خانواده باید به‌جای تکیه بر نظارت‌های پلیسی که معمولاً نتیجه عکس می‌دهد، نگاه زیبایی‌شناختی و تفکر انتقادی فرزند را صیقل دهد تا او رفاقت را نه یک همراهی زودگذر، بلکه آینه‌ای بداند که چهره اخلاقی فردایش در آن رقم می‌خورد. موفقیت در این امر، در گرو تغییر راهبرد خانواده از رفتارهای تحکمی به سوی پرورش خردورزی و خودکنترلی درونی فرزند است تا او در غیاب والدین نیز قادر باشد میان رفیق رشددهنده و همراه آسیب‌زننده تمایز قائل شود.

از این رو هم‌نشین، معمار پنهان سرنوشت آدمی است. پیوند دوستی چنان قدرتی دارد که می‌تواند جانمایه تئو را در وجود نوجوان بارور کند یا برعکس، بنیان‌های ایمانی و اخلاقی او را بی‌صدافروبریزد. این سرایت اخلاقی و رفتاری به‌ویژه در سنین نوجوانی، شتابی مضاعف به خود می‌گیرد؛ چرا که روحیه حقیقت‌جو و در عین حال عاطفی فرزند، تشنه پذیرفته شدن در جمع است و به‌طور ناخودآگاه، مرزهای رفتاری دوست صمیمی را به معیارهای زیست فردی خود بدل می‌کند.

بنابراین، وظیفه بنیادین والدین نه ایجاد قرنطینه یا سلب حق انتخاب، بلکه

مدرسه، محله و جامعه، گروه همسالان نقشی تعیین‌کننده در شکل‌دهی به بینش، عواطف و رفتارهای فرد پیدا می‌کنند. از منظر معارف و حیانی و مکتب اهل بیت(ع)، دوست تنها یک همراه مقطعی نیست، بلکه عامل انتقال ارزش‌ها، دگرگونی در گرایش‌های درونی و تعیین‌کننده سرنوشت ابدی انسان است. پیامبر اکرم(ص) در بیانی بنیادین می‌فرمایند: «الْمَرْءُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ، فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يَخَالِلُ»؛ یعنی انسان بر دین و روش دوست صمیمی خود است. واژه «خلیل» در اندیشه دینی نشان‌دهنده نفوذ رفاقت تا عمیق‌ترین خلل و فرج روح انسان است؛

رفاقت در منظومه تربیت اسلامی، یک انتخاب ساده نیست، بلکه نوعی معماری سرنوشت است که روح، گرایش‌ها و عاقبت فرزند را در درازمدت ترسیم می‌کند. بررسی این پیوند از منظر معارف اهل بیت(ع) نشان می‌دهد دوست، هم‌نشین راه نیست، بلکه هم‌سرنوشت و عامل انتقال ارزش‌هاست. رفاقت جایگاهی خاص در منظومه تربیت اسلامی دارد؛ انسان به مقتضای سرشت اجتماعی خود، ناگزیر از برقراری پیوندهای عاطفی و هم‌نشینی با همنوعان است. در دوران کودکی و نوجوانی، با گذر از کانون امن خانواده به محیط

پیشگیری از آسیب‌های رفاقت‌های ناسالم در سیستم ایمنی اخلاقی

چگونه رفیق نامناسب را شناسایی و مدیریت کنیم؟

